वरणसी, स्त्री, वाराणसी। इति शब्दरत्नावली॥

वरणा, स्त्री, (वरण+टाप्।) नदीविशेषः। इति शब्दरत्नावली॥ सा तु वाराणस्युत्तरसीमा। तस्या उत्पत्तिर्यथा,—

हरिरुवाच।

"महेश्वर शृणुष्वेमां मम वाचं कलस्वनाम्।
ब्रह्महत्याक्षयकरीं शुभदां पुण्यवर्द्धिनीम्॥
योऽसौ प्राङ्मण्डले पुण्ये मदंशप्रभवोऽव्ययः।
प्रयागे वसते नित्यं योगशायी तु विश्रुतः॥
चरणाद्दक्षिणात्तस्य विनिर्याता सरिद्वरा।
विश्रुता वरणेत्येवं सर्व्वपापहरा शुभा॥
सव्यादन्या द्वितीया च असिरित्येव विश्रुता।
ते उभे च सरिच्छ्रेष्ठे लोकपूज्ये बभूवतुः॥
ताभ्यां मध्ये तु यो देशस्तत् क्षेत्रं योगशायिनः।
त्रैलोक्यप्रभवं तीर्थं सर्व्वपापप्रमोचनम्॥
न तादृशोऽस्ति गगने न भूम्यां न रसातले।
तत्रास्ति नगरी पुण्या ख्याता वाराणसी शुभा।
यस्यान्तु भोगिनो नाशं प्रयान्ति भवतो लयम्॥"

इति वामने ३ अध्यायः॥

वरण्डः, पुं, (वृणोतीति। वृ+"अण्डन्कृसृभृवृञः।" उणा० १।१२८। इति अण्डन्।) अन्तरावेदिः। समूहः। मुखरोगः। स तु व्रण इति वयस् फोड़ा इति च भाषा। इति मेदिनी। डे, ३३॥ तन्मते पवर्गीयबकारादिरयं किन्तु अन्तःस्थवकारादिवृञ्धातोरौणादिक अण्डन् प्रत्ययनिष्पन्नत्वादत्र लिखितः॥

वरण्डकः, पुं, (वरण्ड+स्वार्थे संज्ञायां वा कन्।) मातङ्गवेदिः। हातीर हाओदा इति भाषा। यौवनकण्टकः। वयस् फोड़ा इति भाषा, वर्त्तुलः। गोल इति ख्यातः। इति मेदिनी। के, २०३॥ भित्तिः। इति हेमचन्द्रः॥ मेदिनीकारेण अयं पवर्गीयबकारादौ लिखितः। किन्तु हेमचन्द्रेण वृञ्धातुनिष्पन्नत्वात् अन्तःस्थवकारादौ परिगणितः॥

वरण्डकः, त्रि, (वरण्ड+कन्।) विशालः। भयसम्पन्नः। कृपणः। इति शब्दरत्नावली॥

वरण्डा, स्त्री, (वरण्ड+टाप्।) सारिका। वर्त्तिः। शस्त्रभेदः। इति मेदिनी। ते, ३६॥

वरण्डालुः, पुं, (वरण्ड इव आलुरत्र।) एरण्डवृक्षः। इति त्रिकाण्डशेषः॥

वरतिक्तः पुं, (वरः श्रेष्ठस्तिक्तस्तिक्तरसो यस्य।) कुटजवृक्षः। इति राजनिर्घण्टः॥ (पर्प्पटकः। तत्पर्य्यायो यथा,—

"पर्पटो वरतिक्तश्च स्मृतः पर्पटकश्च सः।
कथितः पांशुपर्य्यायस्तथाकवचनामकः॥"

इति भावप्रकाशस्य पूर्व्वखण्डे प्रथमे भागे॥)

वरतिक्तिका, स्त्री, (वरतिक्त+स्वार्थे कन्। टाप्। अत इत्वम्।) पाठा। इति राजनिर्घण्टः॥ आकनादि इति भाषा॥ (यथास्याः पर्य्यायः।

"पाठावष्टावष्टकीच प्राचीना पापचेलिका।
एकष्ठीला रसा प्रोक्ता पाठिका वरतिक्तिका॥"

इति भावप्रकाशस्य पूर्व्वखण्डे प्रथमे भागे॥)

वरत्करी, स्त्री, रेणुकानामगन्धद्रव्यम्। इति शब्दचन्द्रिका॥

वरत्रा, स्त्री, (व्रियतेऽनयेति वृ+"वृञश्चित्।" उणा० ३।१०७। इति अत्रन्। टाप्।) हस्तिकक्षरज्जुः। काछदड़ी इति ख्याता। तत्पर्य्यायः। चूषा २ कक्ष्या ३ कक्षा ४। चर्म्मरज्जुः। तत्पर्य्यायः। नद्ध्री २ वद्ध्री ३ वर्द्ध्री ४ वाद्ध्री ५। इत्यमरभरतौ॥ (यथा, ऋग्वेदे। १०। ६०। ८।

"यथायुगं वरत्रया नह्यति धरुणायकम्॥")

वरत्वचः, पुं, (वरा हितकरी त्वचा यस्य।) निम्बवृक्षः। इति रत्नमाला॥

वरदः, त्रि, (वरं ददातीति। दा+"आतोऽनुपसर्गेति।" ३।२।३। इति कः।) अभीष्टदाता। तत्पर्य्यायः। समर्द्धकः २। इत्यमरः। ३।१।७॥ समर्द्धः ३ वाञ्छितार्थदः ४। इति शब्दरत्नावली॥ (यथा, महाभारते। १। २।२१७।

"वरदं तं वरं वव्रे साहाय्यं क्रियतां मम।
शल्यस्तस्मै प्रतिश्रुत्य जगामोद्दिश्य पाण्डवान्॥")

प्रसन्नः। इति मेदिनी। दे, ३७॥

वरदा, स्त्री, (वरद+टाप्।) कन्या। इति मेदिनी। दे, ३७॥ आदित्यभक्ता। इति राजनिर्घण्टः॥ (पर्य्यायो यथा,—

"सुवर्च्चला सूर्य्यभक्ता वरदा वदरापि च।
सूर्य्यावर्त्ता रविप्रीता परा ब्रह्मसुवर्च्चला॥"

इति च भावप्रकाशस्य पूर्व्वखण्डे प्रथमे भागे॥) अश्वगन्धा। इति भावप्रकाशः॥ वरदात्री च। (यथा, भागवते। ३।१६।२२।

"धर्म्मस्य ते भगवतस्त्रियुगत्रिभिः स्वैः
पद्भिश्चराचरमिदं द्विजदेवतार्थम्।
नूनं भृतं तदभिघाति रजस्तमश्च
सत्त्वेन नो वरदया तनुवानिरस्य॥")

वरदाचतुर्थी, स्त्री, (वरदाख्या चतुर्थी।) माघशुक्लचतुर्थी। तस्यां गौरी पूज्या। यथा। भविष्योत्तरे माघशुक्लपक्षमधिकृत्य।

"चतुर्थी वरदा नाम तस्यां गौरी सुपूजिता।
सौभाग्यमतुलं कुर्य्यात् पञ्चम्यां श्रीरपि श्रियम्॥"

इति तिथ्यादितत्त्वम्॥

वरदातुः, पुं, (ददातीति॥ दा+तुन्। वरस्य दातुः।) वृक्षविशेषः। भूइसह इति हिन्दी भाषा। तत्पर्य्यायः। भूमीसहः २ द्वारदातुः ३ खरच्छदः ४। अस्य गुणौ। शिशिरत्वम्। रक्तपित्तप्रसादनत्वञ्च। इति भावप्रकाशः॥

वरपर्णाख्यः, पुं, (वराणि पर्णान्यस्य। वरपर्णेति आख्या यस्य।) क्षीरकञ्चुकीवृक्षः। इति रत्नमाला॥

वरप्रदा, स्त्री, (वरं प्रददातीति। प्र+दा+कः।) लोपामुद्रा। इति हेमचन्द्रः। २। ३७॥ वरदातरि, त्रि॥

वरफलः, पुं, (वरं फलमस्य।) नारिकेलवृक्षः। इति शब्दचन्द्रिका॥ तत्फले श्रेष्ठफले च क्ली॥

वरमुखी, स्त्री, (वरं मुखमस्याः। ङीष्।) रेणुकानामगन्धद्रव्यम्। इति शब्दचन्द्रिका॥

वरयिता, [ऋ] पुं, (वृ+णिच्। तृच्।) भर्त्ता। इति हेमचन्द्रः॥ वरणकारयिता च॥

वररुचिः, पुं, (वरा रुचिरस्य।) कविविशेषः। तत्पर्य्यायः। पुनर्व्वसुः २। इति त्रिकाण्डशेषः॥ स च विक्रमादित्यराजसभास्थनवरत्नान्तर्गतरत्नविशेषः यथा,—

"धन्वन्तरिः क्षपणकामरसिंहशङ्कु-
वेतालभट्टघटकर्परकालिदासाः।
ख्यातो वराहमिहिरो नृपतेः सभायां
रत्नानि वै ववरुचिर्नव विक्रमस्य॥"

इति नवरत्नम्॥

वरलः, पुं स्त्री, (वृणातीति। वृ+अलच्।) वरटः। वोल्ता इति भाषा। यथा,

"विषसृक्की भृङ्गरोलो वरलस्तृणषट्पदः॥"

इति शब्दमाला॥

वरलब्धः, पुं, (वरः उत्कर्षो लब्धः पुष्पेषु येन।) चम्पकवृक्षः। इति त्रिकाण्डशेषः॥ (वरेण लब्धः।) वरप्राप्ते, त्रि॥

वरला, स्त्री, (वृ+अलच्+टाप्।) हंसी। इति मेदिनी। ले, ११६॥ तत्र पवर्गीयवकारादौ पठितोऽयम्। वरटा च॥

वरली, स्त्री, (वरल+ङीष्।) वरटा। इति जटाधरः॥

वरवत्सला, स्त्री, (वरे जामातरि वत्सला।) श्वशुरभार्य्या। इति शब्दमाला॥

वरवर्णिनी, स्त्री, (वरः श्रेष्ठो वर्णः प्रशस्तः पीतादिर्वास्त्यस्या इति। वरवर्ण+इनिः। ङीप्।) अत्युत्तमा स्त्री। तत्पर्य्यायः। वरारोहा २ मत्तकामिनी ३ उत्तमा ४। इत्यमरः। २। ६। ४॥ मत्तकाशिनी ५। इति भरतः॥ (यथा, विष्णुपुराणे। १।१५।७।

"रत्नभूता च कन्येयं वार्क्षेयी वरवर्णिनी।
भविष्यत् जानता पूर्व्वं मया गोभिर्व्विवर्द्धिता॥")

लाक्षा। हरिद्रा। रोचना। फलिनी। साध्वी स्त्री। इति मेदिनी। ने, २४३। गौरी॥ (यथा, महाभारते। ६।२२।२१।

"भद्रकालि! नमस्तुभ्यं महाकालि नमोऽस्तु ते।
चण्डि! चण्डे! नमस्तुभ्यं तारिणि! वरवर्णिनि!॥")

सरस्वती। लक्ष्मीः। इति शब्दरत्नावली॥

वरवाह्लीकं, क्ली, कुङ्कुमम्। इत्यमरटीका॥

वरवृद्धः, पुं, (वरः श्रेष्ठो वृद्धः पुरातनः।) शिवः। इति त्रिकाण्डशेषः॥

वरा, स्त्री, (वृ+अप्+टाप्।) फलत्रिकम्। इति मेदिनी। रे, ६३॥ रेणुकानामगन्धद्रव्यम्। इति शब्दचन्द्रिका॥ गुडूची। मेदा। ब्राह्मी। विड़ङ्गम्। पाठा। हरिद्रा। इति राजनिर्घण्टः॥ श्रेष्ठा च॥

वराकः, पुं, (वृणीते तच्छील इति। वृ+"जल्पभिक्षकुट्टलुण्टवृङः षाकन्।" ३।२।१५५।